

Colloquium 4(52)/2023
ISSN 2081-3813, e-ISSN 2658-0365
CC BY-NC-ND.4.0
DOI: <http://doi.org/10.34813/49coll2023>

TEORIA ANTONIO GRAMSCIEGO JAKO NARZĘDZIE BADANIA HEGEMONII MIĘDZYNARODOWEJ W WARUNKACH GLOBALIZACJI KORPORACYJNEJ

**Antonio Gramsci's theory as a tool to study international hegemony
under corporate globalisation**

Gracjan Cimek
Akademia Marynarki Wojennej
im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni
e-mail: g.cimek@ame.gdynia.pl
ORCID 0000-0002-2139-3953

Streszczenie

Artykuł ukazuje aktualność teorii Antonio Gramsciego oraz neogramscianizmu do badania zjawiska hegemonii w warunkach globalizacji korporacyjnej w XX i XXI wieku. Dlatego, po pierwsze, zawiera rekonstrukcję mechanizmów i struktur opisywanych w ich ramach, a po drugie ich zastosowanie do charakterystyki podmiotu i praktyki hegemonicznej w XXI wieku. Treść artykułu charakteryzuje, z jednej strony, instrumenty służące konstruowaniu systemów wartości zapewniających dobrowolne przyzwolenie podporządkowanych państw i klas społecznych, a z drugiej – metody tworzenia bloku historycznego, który zapewnia supremację transnarodowej klasy korporacyjnej i kapitalistycznych mocarstw w kształtowaniu porządku międzynarodowego.

Słowa kluczowe: Gramsci, neogramscianizm, hegemonia, mocarstwa, transnarodowa klasa korporacyjna, blok historyczny.

Abstract

Article demonstrates the validity of Antonio Gramsci's theories and neo-Gramscianism for the study of the phenomenon of hegemony under conditions of corporate globalisation in the 20th and 21st centuries. Therefore, it firstly includes a reconstruction of the mechanisms and structures described within their framework, and secondly their application to the characterisation of the hegemonic subject and practice in the 21st century. The content of the article characterises, on the one hand, the instruments for constructing value systems that ensure the voluntary acquiescence of subordinated states and social classes, and, on the other hand, the methods for creating a historical bloc that ensures the supremacy of the transnational corporate class and capitalist powers in shaping the international order.

Keywords: Gramsci, neo-Gramscianism, hegemony, superpowers, transnational corporate class, historical bloc.

Wprowadzenie

W geopolitycznym wymiarze stosunków międzynarodowych (Cimek, 2017, s. 13–47) istotną rolę odgrywają metody osiągania legitymizacji dominacji sprawowanej przez ośrodki potęgi. Transformacja systemu międzynarodowego z „klasycznego” na „globalny” (Buzan i Little, 2011) oraz rozwój kapitalistycznego bytu społecznego spowodowały, że pojawiły się nowe instrumenty panowania¹. W ramach marksistowskiej teorii stosunków międzynarodowych zauważalny był brak adekwatnej, krytycznej teorii polityki. Zastanawiano się, jak ukazać problemy geopolityki i „międzynarodowości” bez ulegania esencjalizmowi szkoły realizmu. Włoski marksista Antonio Gramsci (1891–1937) zwrócił uwagę, że wszelkiego rodzaju eksploatacja, dominacja, supremacja nie może się opierać wyłącznie na sile, ale wymaga akceptacji ze strony słabszego podmiotu. W odpowiedzi opracował oryginalne ujęcie kategorii hegemonia (gr. – przywództwo, kierownictwo, panowanie). Pomimo że dorobek Włocha skupia się na filozofii i teorii polityki, pozwala także na badanie międzynarodowości. Jej istotę stanowi społeczna wielość obejmująca: współzystencję, różnicę, interakcję, połączenie i dialektyczną zmianę. Współzystencja tworzy zarazem nowy poziom społecznej rzeczywistości, dodatkową przyczynowość i etykę. W tym wymiarze polityka nabiera specjalnych cech, stając się geopolityką, statek przekształca się w okręt; pieniądz w walutę, konflikt w wojnę, ekonomia w ekonomię międzynarodową, socjologia w międzynarodową socjologię historyczną i tak dalej (Gałganek, 2021, s. 376–378). W analogiczny sposób hegemonia zamienia się w hegemonię międzynarodową, a stąd prosta droga do jej konkretyzacji w oparciu o kluczowe założenia włoskiego myśliciela. Dlatego celem artykułu jest przybliżenie kategorii hegemonii obecnej w myśli Gramsciego oraz teorii neogramscianizmu, aby po pierwsze zidentyfikować podmiot hegemonii w XXI wieku, a po drugie odpowiedzieć, w jaki sposób zapewnia on sobie przyzwolenie podporządkowanych aktorów. Chcemy udowodnić przydatność tego ujęcia do badania systemu międzynarodowego w warunkach globalizacji korporacyjnej. Jej rozwój nastąpił w latach 70. XX wieku, a w XXI wieku ujawniły się nowe zjawiska i procesy wymagające kolejnych badań (Marzęda, 2007).

Dla realizacji wskazanych celów niezbędna jest krytyczna analiza literatury przedmiotu oraz obserwacja rzeczywistości międzynarodowej w XX i XXI wieku. Zastosowano metodę abstrahowania i wznoszenia się od abstrakcji do konkretnego i od niego do abstrakcji, której weryfikacją jest praktyka społeczna stosunków międzynarodowych jako początek, cel i kryterium prawdziwości badań naukowych (Karpiński, 2020, s. 402). Przyjęto założenia realizmu krytycznego obejmującego w badaniu stosunków

¹ Należą do nich, m.in: własność środków produkcji i środków finansowych, sprawowanie władzy politycznej, dysponowanie odpowiednimi siłami zbrojnymi, ideologia neoliberalna, realne oddziaływanie na mass media oraz monopolizacja informacji, dająca możliwość manipulowania jej treścią.

międzynarodowych: a) ontologiczny realizm; b) epistemologiczny relatywizm; c) krytyczny racjonalizm i związana z nim d) teorię emancypacji (Gałganek, 2021, s. 109–110). Pozwala on na ukazywanie tych mechanizmów i struktur władzy, które nie są bezpośrednio obserwowalne, ale realnie kształtują procesy i zjawiska międzynarodowe. Dlatego też struktura artykułu obejmuje rekonstrukcję mechanizmów i struktur hegemonicznych opisywanych przez Gramsciego oraz teorię neogramscianizmu, a następnie ich zastosowanie do charakterystyki podmiotu i praktyki hegemonicznej w XXI wieku.

Wszechstronność myśli włoskiego intelektualisty sprawia, że jest interpretowany w szeregu nurtów i dyscyplin badawczych (Dainotto i Jameson, 2020; Rachar, 2016). Do hegemonii odwoływał się nurt dependencji, ukazując roszczenia Centrum (Zachodu) do pełnienia funkcji nauczyciela wobec Peryferii ze względu na rzekomo lepszą wiedzę (Galtung, 1971, s. 93). Jej szerokie wykorzystanie zawdzięczamy przede wszystkim szkole neogramscianizmu, skupiającej się nie tyle na materialistycznej podstawie relacji kapitalistycznego bytu społecznego („baza ekonomiczna z góry determinuje wydarzenia w nadbudowie”), ale jego podstrukturze ideologicznej (nadbudowa jest względnie niezależna od bazy i jest w stanie aktywnie na nią wpływać), której funkcja była zresztą opisana przez klasyków marksizmu².

Ten nurt rozwinął Robert Cox (1981), a za nimi kolejni badacze (Gill, 2003; Gramsci, 1993; Morton, 2003), którzy zwracali uwagę, że teoria nigdy nie jest neutralna, a zawsze służy komuś i czemuś. Z tego wynikała potrzeba odejścia od ujęć konserwujących dotychczasowe relacje władzy na rzecz teorii krytycznych służących emancypacji zdominowanych aktorów międzynarodowych od opresji ograniczającej ich rozwój społeczny, gospodarczy i kulturowy (Cimek, 2017, s. 17–23). Dlatego kategoria hegemonii zasadniczo różni się od koncepcji *soft power* obecnej w podejściu apologetycznym, tj. w teoriach neoliberalizmu i neorealizmu, ma więc również swoich krytyków wśród ich zwolenników (Germain i Kenny, 1998). Istotny wkład w rozwój neogramscianizmu wnosi szkoła amsterdamska związana Keesem Van Der Pijlem, który skupia się zwłaszcza na metodach kooptacji klasy kompradorskich do sił transnarodowego kapitału (1998), np. w studium przypadku, poświęconym kryzysowi ukraińskiemu (2023). Prezentacja teorii neogramscianizmu obecna w polskiej literaturze w ograniczonym stopniu ukazuje wpływ Gramsciego na jej rozwój (Czaputowicz, 2007, s. 163–166; Wojciuk, 2010, s. 138–153). Wartościowa praca na ten temat koncentruje się na państwie, autor wskazuje zarazem na zasadność jej zastosowania do stosunków międzynarodowych (Wróblewski, 2016, s. 32). Natomiast w pracy poświęconej postkolonialnemu

² „Myśli klasy panującej są w każdej epoce myślami panującymi, to znaczy, że ta klasa, która jest w społeczeństwie panującą siłą materialną, stanowi zarazem panującą siłą duchową. Klasa mająca w swym rozporządzeniu środki produkcji materialnej dysponuje też przez to jednocześnie środkami produkcji duchowej, tak iż na ogół klasie tej podlegają dzięki temu również i myśli tych, którym do duchowej produkcji brak środków” (Marks i Engels, 1961, s. 50).

nurtowi badań autorzy nie tylko odnotowują obecność kategorii hegemonii, ale sami ją stosują do charakterystyki przewag USA (Gawrycki i Szeptycki, 2016, s. 104).

Gramsci o hegemonii

Gramsciego interesowało przede wszystkim, w jaki sposób klasa prywatnych właścicieli środków produkcji, a więc burżuazja, organizuje życie społeczne i polityczne, aby zapewnić sobie dobrowolną zgodę podporządkowanych mas na ich panowanie. Podjął się połączenia uniwersalnych problemów relacji między przywódcami i kierowanymi oraz specyfiki wynikającej ze szczególnej natury kapitalizmu: pracy najemnej i produkcji towarowej, innowacji technologicznych i organizacyjnych oraz form wyzysku i zawłaszczania. Na podstawie krytyki fetyszyzmu i reifikacji kapitalizmu, które służą mistyfikacji władzy społecznej udowodnił, że supremacja może być zapewniona zarówno przez dominację, jak i hegemonię. Pierwsza obejmuje podporządkowanie siłą, druga intelektualne i moralne przywództwo osiągnięte przez określoną klasę, frakcję klasową, warstwę lub grupę społeczną, jako część większego projektu rządów klasowych lub dominacji (Gramsci, 1971, s. 57). O ile ideologia umożliwia uczynienie uniwersalnego partykularnym, o tyle hegemonia zmierza do uczynienia partykularnego uniwersalnym, powołując do życia porządek społeczny. Zmiany lub wariacje w hegemonii charakteryzują zatem warunki supremacji, które mogą ujawniać granice organizowania równowagi między bierną i aktywną zgodą podporządkowanych w ramach społeczeństwa obywatelskiego.

W dominującej geokulturze liberalnej społeczeństwo obywatelskie jako przedmiot socjologii stanowi jeden z trzech oddzielonych od siebie obszarów funkcjonowania społecznego; obok gospodarki wolnorynkowej, którą zajmuje się ekonomia i państwa badanego przez politologię (Wallerstein, 2011). Tymczasem Gramsci udowadnia, że państwo to nie odrębna kategoria instytucjonalna lub rzecz sama w sobie, ale forma stosunków społecznych obejmujących treści kapitalizmu i hegemonii. Nie jest więc instytucją ograniczoną do „rządu funkcjonariuszy” lub „najwyższych przywódców politycznych i osobistości z bezpośrednimi obowiązkami rządowymi”, będąc w istocie „całym kompleksem praktycznych i teoretycznych działań, za pomocą których klasa rządząca nie tylko uzasadnia i utrzymuje swoją dominację, ale udaje jej się zdobyć aktywną zgodę tych, nad którymi rządzi” (Gramsci, 1971, s. 244). W ten sposób społeczeństwo polityczne i obywatelskie tworzy państwo integralne, poprzez które panująca klasa burżuazyjna organizuje funkcje intelektualne i moralne, konstruując dogodnie dla siebie państwo „etyczne” (Gramsci, 1971, s. 98–99).

Spoczeństwo obywatelskie obejmuje szerokie spektrum instytucji wytwarzających i reprodukujących kulturę polityczną (normy, wartości, reguły), która powstaje niezależnie od państwa. W sferze polityki są to partie i kluby polityczne; w sferze in-

stytucji prywatnych: związki zawodowe, media, Kościół; a w sferze publicznych instytucji: edukacja, policja oraz ośrodki rozpowszechniania kultury (Wróblewski, 2016, s. 56). O ile państwo, posiłkując się policją, wojskiem, systemem prawnym, rządzi za pomocą przymusu, o tyle społeczeństwo obywatelskie kształtuje dobrowolne przyzwolenie swoich członków, pozwalające na zawarcie konsensusu kulturowego, a w efekcie panowanie wąskiej elity nad społeczeństwem, nawet bez wyraźnej groźby użycia siły czy politycznego lub ekonomicznego przymusu, wykorzystując do tego system oświaty, media, kulturę niższą i wyższą, „wychowując” sobie tych, nad którymi dominuje (Gramsci, 1991, s. 160–196). Innymi słowy, hegemonia jest strukturą relacji władzy, która z konieczności zakłada heglowską, dialektyczną relację pan–niewolnik, formalnie jej zaprzeczając, dzięki czemu kolektywny niewolnik nie doświadcza swojej pozycji jako „podporządkowania” i „niewolnictwa”. Hegemonia jest więc dominacją udającą „brak dominacji”, a z tego powodu nie może mieć statusu prawnego. Istnieje jednak realnie jako fakt socjologiczny, chociaż prawnie i psychologicznie jest zaprzeczana i ignorowana.

Ważnym aspektem tworzenia hegemonii jest blok historyczny oparty na hegemonicznej klasie społecznej, która „wchłania” układ sił społecznych akceptujących pewien porządek społeczny tworzony i odtwarzany w sieci instytucji, stosunków społecznych i idei. Dzięki niemu instytucje będące „silnymi twierdzami” i „umocnieniami” stanowią niejako przedłużenie państwa, tworząc także dodatkowe narzędzia regulowania życia zbiorowości w momentach gwałtownych kryzysów. Ich zadaniem jest bowiem zabezpieczyć władzę burżuazji do tego stopnia, że poddane hegemonii społeczeństwo obywatelskie może nawet zastąpić w razie kryzysu struktury państwowe (Gramsci, 1961, s. 611). Stanowią one pas transmisyjny wartości zgodnych z interesami prywatnych właścicieli środków produkcji, służący przystosowaniu społeczeństwa za pomocą państwa do ekonomicznej struktury kapitalizmu. Zastanówmy się teraz, jak przełożyć wskazane ujęcie na wymiar stosunków międzynarodowych.

O hegemonii międzynarodowej

Kategoria hegemonii pierwotnie odnosiła się do dobrowolnej i dobroczynnej ligi handlowej państw pod przewodnictwem republiki demokratycznej w starożytnej Grecji (Wilkinson, 2015, s. 120). W literaturze na temat porządku międzynarodowego i światowego systemu kapitalistycznego pojawiły się różne koncepcje (Robinson, 2005). W ujęciu realistycznym oznacza po prostu międzynarodową dominację, np. Związku Radzieckiego nad wschodnimi państwami, a Stanów Zjednoczonych nad światem kapitalistycznym podczas zimnej wojny (Chodubski, 2000, s. 136; Waltz, 1979). Teoretycy neomarksizmu odnoszą ją do państwa narodowego dominującego w rdzeniu, które służy do zakotwiczenia światowego systemu kapitalistycznego. W historii światowego kapitalizmu nastąpiła sukcesja hegemonicznych potęg: od holenderskiej przez brytyjską

do amerykańskiej (Arrighi, 1994; Wallerstein, 2011). Pojęcie „hegemonia” bywa używane także jako eufemizm dla imperializmu³, chociaż jego klasyczne ujęcie podkreśla kontrolę państwa narodowego nad peryferiami w celu ich otwarcia na eksport kapitału z danego kraju imperialistycznego i wykluczenia kapitału z innych krajów. Dowodem jest zastąpienie brytyjskiej hegemonii „bloku historycznego” przez rywalizację imperializmów od lat 90. XIX wieku (Ilkowski, 2015). W ostatnich latach pojęcie błędnie używa się do opisu roli hegemonii dolara, która wszak jest tylko instrumentem dominacji Stanów Zjednoczonych w globalnej gospodarce.

Teoria neogramscianizmu wobec hegemonii

Gramsci zauważał, że stosunki międzynarodowe są następstwem podstawowych stosunków społecznych, a każda organiczna innowacja w strukturze społecznej modyfikuje organicznie absolutne i względne stosunki również na polu międzynarodowym (Gramsci, 1971, s. 176). Przez „organiczne” rozumiał to, co strukturalne, długoterminowe lub względnie trwałe, w przeciwieństwie do tego, co krótkoterminowe lub „konjunkcyjne”. Podstawowe zmiany w porządku międzynarodowym można przypisać fundamentalnym zmianom w stosunkach społecznych. A więc to, co narodowe jest przyczyną tego, co staje się międzynarodowe. Z drugiej strony odnotowuje, że wielkie mocarstwa mają względną swobodę w określaniu swojej polityki zagranicznej w odpowiedzi na interesy wewnętrzne; podczas, gdy autonomia słabszych aktorów jest mniejsza (Gramsci, 1971, s. 264). Podobna asymetria ujawnia się w sferze gospodarki podległych narodów, która jest penetrowana i spleciona z życiem gospodarczym potężnych narodów (Gramsci, 1971, s. 182).

Nowością w podejściu neogramscianizmu jest rozszerzenie koncepcji Gramsciego na sferę międzynarodową. Wskazuje się na konieczność łącznego badania procesów gospodarki kapitalistycznej, państwa oraz porządku międzynarodowego przez pryzmat klasowy (Wojciuk, 2010, s. 146–149). Klasa dominująca w gospodarce globalnej kooptuje klasy podporządkowane do swojego projektu tworząc sojusze z podobnie myślącymi w innych państwach. W ten sposób powstaje blok historyczny obejmujący klasy

³ Imperializm ma kilka desygnatów: 1. wydający rozkazy, kierujący, władca (kraju, ludu); 2. oficer dowodzący, wódz naczelny; 3. imperator – tytuł kultowy Jowisza, tytuł honorowy, jaki zwycięski wódz otrzymywał przez aklamację swych oddziałów lub na mocy głosowania w senacie, tytuł cesarzy rzymskich; cesarz rzymski; «*imperialis*» = władczy, państwowy. Jest to proces tworzenia światowego państwa przez podporządkowywanie różnych terytoriów władzy jednej, centralnej przez wykorzystywanie przemocy ekonomicznej, politycznej, militarnej, ideologicznej i kulturowej. W marksizmie pojęciem imperializm określa się najwyższe stadium kapitalizmu, zmonopolizowanemu przez totalitarne monopole, korporacje. Termin ten jest znany od drugiej połowy XIX wieku (Mazurek, 1997).

hegemoniczne i bazę społeczną, w którym pierwsza grupa sprawuje przywództwo i narzuca swój projekt za zgodą tych, którzy zostali wciągnięci do bloku. W tym celu tworzy się normy, instytucje i mechanizmy regulujące zachowania państw i sił społeczeństwa obywatelskiego w stosunkach międzynarodowych. Heterogenizacji społeczeństw oraz pewien stopień demokratycznej emancypacji powoduje, że hegemonia wymaga aktywnego zarządzania układem sił międzynarodowych. Tym samym staje się ciągłym wysiłkiem w tworzeniu nowych idei, mód, narracji w ramach kapitalizmu tworzących mentalną poduszkę, która absorbuje krytykę i opór. W jej umocnieniu pomagają „organiczni intelektualiści”. Hegemonia jest zatem instytucjonalną wojną pozycyjną, której celem jest integracja aktorów międzynarodowych pod szyldem wspólnych wartości, znaczeń i idei. Aktorzy, którzy nie zostali wciągnięci do hegemonicznego projektu, poprzez mechanizmy materialne lub ideologiczne są powstrzymywani, represjonowani, a w ostateczności atakowani militarnie. Światowa hegemonia obejmuje zatem strukturę społeczną, ekonomiczną i polityczną; nie może ona być po prostu jedną z tych rzeczy, ale musi być wszystkimi trzema.

Podmiot hegemonii

Zastanówmy się teraz, z kogo składa się klasa sprawująca hegemonię w warunkach neoliberalnej, korporacyjnej globalizacji. Występują tutaj dwie interpretacje teorii Gramsciego. Pierwsza podkreśla, że ekspansja międzynarodowa jest oparta na hegemonii ustanowionej przez dominującą klasę społeczną w państwie narodowym. Dopiero wtórnie wpływa ona na peryferyjne kraje w formie biernej rewolucji przejawiającej się jako imitacja wzorów hegemonu (Cox, 1983, s. 95–96). Określona konfiguracja sił społecznych definiuje w praktyce rację stanu danego państwa, czyli jego kod geopolityczny. Międzynarodowe instytucje i zasady są w efekcie inicjowane przez państwo, które ustanawia hegemonię. Na przykład klasa społeczna dominującego mocarstwa, czyli obecnie Stanów Zjednoczonych, wywiera ideologiczny i polityczny wpływ w skali całego świata kształtując blok historyczny oparty na „transnarodowej klasie menedżerskiej”, na którą składają się wszystkie amerykańskie elity: polityczne, ekonomiczne, intelektualne, medialne, militarne scementowane ideologicznym konsensusem na bazie handlowego neoliberalizmu (Buhler, 2014, s. 234). Stany Zjednoczone były w stanie osiągnąć międzynarodową hegemonię w okresie po II wojnie światowej nie tyle w wyniku swojej dominacji gospodarczej i potęgi militarnej, ale dzięki rozwojowi fordystowsko-keynesowskiej struktury społecznej akumulacji, która stała się umiędzynarodowiona pod przywództwem amerykańskiej klasy kapitalistycznej (Rupert, 1995). W ramach tego ujęcia dobrym przykładem jest grupa G-7, a potem G-20.

Druga interpretacja za istotę ujęcia Gramsciego uważa dominację klasową kapitalistów odrzucając centryzm państw narodowych jako zjawisko historyczne. W XXI wieku transnarodowe siły społeczne i instytucje są zakorzenione w systemie globalnym,

a nie w systemie międzypaństwowym (Robinson, 2005, s. 5), gdyż globalizacja doprowadziła do powstania nowej frakcji klasowej opartej na osi między narodowymi i ponadnarodowymi frakcjami klasowymi. Państwa zostały przejęte przez ponadnarodowe grupy dominujące, które wykorzystują je do integracji swoich krajów z wyłaniającymi się globalnymi strukturami kapitalistycznymi. Międzynarodowy Fundusz Walutowy i Bank Światowy otwierają kraj nie tylko dla kapitału „amerykańskiego”, ale dla kapitalistów z całego świata. Wkrótce po przejęciu kontroli nad Irakiem w 2003 r. amerykańskie siły okupacyjne ogłosiły rozkaz nr 39, który zapewniał dostęp do Iraku wszystkim inwestorom zagranicznym (Coalition Provisional Authority, 2003; Robinson, 2005, s. 21).

W praktyce wydaje się, że obie interpretacje mogą stanowić typy idealne jako punkty odniesienia dla badań konkretno-historycznych. Wszak przesunięcie od hegemonii klasy odnoszonej do najsilniejszego państwa narodowego w kierunku transnarodowości nastąpiło w latach 70. XX wieku wraz ideologią neoliberalizmu, której celem była zmiana struktury społecznej poprzez odbudowę warunków sprzyjających akumulacji kapitału (Harvey, 2008, s. 29). To wtedy pojawiają się nowe instytucje prowadzące do koordynacji działania w ramach m.in. stworzonej przez Dawida Rockefellera i Zbigniewa Brzezińskiego, Komisji Trójstronnej (Gill, 1990), Europejskiego Okrągłego Stołu Przemysłu, czy Forum Ekonomicznego w Davos. Stworzono matrycę instytucji dopełniających rozwój globalnego kapitalizmu, obejmującą: a) instytucje mające siedzibę w Waszyngtonie, stolicy USA: Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy, b) agendy rządu federalnego USA: Urząd Rezerwy Federalnej, Ministerstwo Skarbu i inne, c) agendy sektora prywatnego: agencje ratingowe, ośrodki analityczne (*think tanks*), d) ośrodki akademickie i przedstawiciele nauk ekonomicznych, których łączy neoliberalizm (Halizak, 2004, s. 14–15).

W tych warunkach zaczyna się umacniać transnarodowa klasa korporacyjna, składająca się z właścicieli i menedżerów ponadnarodowych korporacji i prywatnych instytucji finansowych oraz innych kapitalistów, którzy zarządzają ponadnarodowym kapitałem (Pijl, 2005). To ona konstruuje blok historyczny obejmujący warstwy dominujące i bazę społeczną, który narzuca swój projekt za zgodą tych, którzy zostali do niego wciągnięci. Blok obejmuje zatem kadre, kierowników biur i techników, którzy zarządzają instytucjami o znaczeniu globalnym (MFW, Bank Światowy, WTO, OECD) oraz innych forów ponadnarodowych. W jego skład wchodzi również politycy i charyzmatyczne osoby publiczne, a także wybrani intelektualiści organiczni, którzy zapewniają ideologiczną legitymizację i rozwiązania techniczne. Poniżej tej ponadnarodowej elity znajduje się niewielka warstwa, kurcząca się w niektórych lokalizacjach (takich jak Stany Zjednoczone) i rosnąca w innych (takich jak Indie i Chiny), składająca się ze starej i nowej klasy średniej, wysoko opłacanych pracowników i kosmopolitycznych profesjonalistów, którzy sprawują bardzo niewielką realną władzę, ale – uwiedzeni ma-

sową konsumpcją – tworzą kruchy bufor między ponadnarodową elitą, a ubogą większością świata (Robinson, 2005, s. 13). Partykularyzm interesów opisanej klasy ujawnia ich ideologia, którą przybliżył już Adam Smith w klasycznej pracy dotyczącej funkcjonowania kapitalizmu: „wszystko dla nas, nic dla innych – taka, jak się zdaje, była we wszystkich czasach nikczemna dewiza panów rodzaju ludzkiego” (Smith, 2007, s. 472). Badaczka elit, Susan George zauważa, że „jej celem jest gromadzenie, tu i teraz. Znakomicie opanowała zarządzanie więzieniem, bezbłędnie dobiera strażników, którzy – jak nikt inny – utrzymają nas w ryzach”. W tym celu wykorzystwała teorię hegemonii Gramsciego, posłużyła się mediami, technikami zarządzania i marketingu oraz pieniędzmi, by wykreować i upowszechnić nowy, zdroworoządkowy sposób myślenia (George, 2008; 2011, s. 19). Dodaje także zasadnie, że:

klasę z Davos spotkać można w każdym kraju: nie ma ona nic wspólnego z konspiracją, a jej modus operandi jest całkowicie jawny. [...] stanowi zawsze zwartą, wąską grupę społeczną. Jej członkowie mają oczywiście pieniądze, czasem odziedziczone, czasem nabyte. Przede wszystkim mają jednak własne instytucje życia społecznego: kluby i elitarne szkoły dla dzieci, mieszkają w odrębnych dzielnicach, zasiadają w radach nadzorczych, wspierają organizacje charytatywne, jeżdżą w te same miejsca na wakacje, organizują zamknięte wydarzenia towarzyskie. Wszystko to przyczynia się do wzmocnienia więzi między nimi, ich społecznej spójności i władzy, jaką wspólnie posiadają. Kierują oni naszymi najważniejszymi instytucjami, w tym mediami, wiedzą dokładnie czego chcą. (George, 2011, s. 17)

Praktyka hegemoniczna w XXI wieku

Hegemoniczna sieć działa niedostrzegalnie poprzez furtkę swoistych naczynek włosowatych różnego typu przez prestiż i atrakcyjność, potencjał innowacji, a jeszcze bardziej poprzez definiowanie punktów odniesienia dla świadomości tego, co na powinno się liczyć dla każdego na świecie. Skupimy się teraz na przybliżeniu metod kształtowania konsensusu kulturowego zapewniającego dobrowolne podporządkowanie klas i państw w systemie międzynarodowym. Przy czym kulturę możemy ujmować zarówno jako zmienną niezależną oraz jako zmienną zależną od czynności ukierunkowanych na postawy i wartości zarówno elit politycznych, jak również mas społecznych.

W wymiarze kultury jako zmiennej niezależnej ważną czynnością hegemoniczną jest wytworzenie i reprodukcja odpowiedniego mitu. Temu służy upowszechnianie systemu wartości, w którym „dążenie do osobistego bogactwa jest najsilniejszym impulsem społecznym oraz podstawą amerykańskiego mitu” będące „nośnikiem kulturowego czaru, który przepędza, przesycza, wchłania i zmienia zewnętrzne zachowania, a w końcu również życie wewnętrzne coraz większej części ludzkości” (Brzeziński, 2004, s. 203). Istotnym narzędziem jego upowszechniania jest Hollywood (Krycki, 2021), które produkuje i upowszechnia wzorce amerykańskiego stylu życia zdomino-

wane przez nierozłączną trójcę antywartości: pieniądź, przemoc i seks podawane w różnym natężeniu i konfiguracjach (Barber, 2007, s. 140–141). W produkcję filmów dotyczących różnych procesów politycznych i społeczno-gospodarczych zaangażowana jest północnoamerykańska władza polityczna (Biały Dom i Pentagon) oraz kapitał (Wall Street; Gawrycki, 2011, s. 15). Wobec wniosków z ukazanych badań warto przeprowadzić eksperyment myślowy na temat różnicy recepcji widzów wobec obrazu agentów CIA, FBI oraz mającego licencje na zabijanie wrogów Wielkiej Brytanii, Jamesa Bonda oraz filmów z udziałem agentów rosyjskiego FSB, a nawet niemieckiego wywiadu BND. Zakładam, że obraz tych ostatnich byłby negatywny w przeciwieństwie do pierwszych.

Hegemonia utrzymuje się także dzięki kulturowym i instytucjonalnym formom autorytetu, obejmującym zarówno szkoły biznesu, oprogramowanie komputerowe i kulturę IT, jak również międzynarodowy reżim finansowy, giełdy i agencje ratingowe (Ikenberry, 2001, s. 191–212). Stany Zjednoczone są epistemologicznym imperium, które dzięki licznym instrumentom oddziaływania reprodukuje ujęcie „prawdy”, podważające wiedzę generowaną przez swoich realnych i wymagowanych przeciwników. Jej zasadniczym elementem są „wojny informacyjne”, w której trakcie są rozpowszechniane rozmyślnie kłamstwa o przeciwnikach pozwalające osiągać charakterystyczne dla hegemonii „przyzwolenia bez zgody”, czyli rodzaj manipulacji skierowany do obywateli państw demokratycznych (Chomsky, 2000). Przykładowo upowszechnia się prawa własności, podnosząc ich rangę do naturalnych, odwiecznych cech człowieka, gdy w rzeczywistości występują prawa do własności, czyli prawa osób, które posiadają własność. Jego istotą jest posiadanie własności przez jednych, które pozbawia tego prawa innych. Stąd polityka gwarantująca formalną równość wobec prawa uzyskuje w tej narracji uzasadnienie do szczególnej ochrony praw pewnej części obywateli zazwyczaj stanowiących mniejszość.

Amerykańska „siła rażenia” naukowego, intelektualnego, medialnego przez długi czas była niezrównana. Dominująca refleksja – a nawet jej krytyka – powstawała w amerykańskich węzłach, którymi są: uniwersytety, *thinki tanki*, laboratoria, fundacje, a potem rozprzestrzeniała się w globalnej przestrzeni publicznej za pośrednictwem mediów, publikacji, kolokwiów, seminariów i konferencji, we wszystkich miejscach kontaktu i wymiany, które razem tworzą, tzw. wspólnoty epistemiczne. Mogą to być instytucje (RAND⁴, Klub Rzymski), doradcy decydentów (np. Zbigniew Brzeziński,

⁴ Przykładowo raport RAND z 2019 roku zatytułowany *Extending Russia. Competing from Advantageous Ground* szczegółowo analizuje możliwe sposoby osłabiania międzynarodowej pozycji Rosji szczególnie w Europie i Centralnej Azji, m.in. bezpośredniego sprowokowania Rosji do wystąpienia zbrojnego przeciwko Ukrainie, zwiększenie dostaw broni do Kijowa oraz obietnicę szybkiego członkostwa w NATO; lansowany jest pomysł „kolorowej rewolucji” na Białorusi i obalenie prezydenta Łukaszenki, metody osłabienia chińsko-rosyjskiej współpracy, a nawet pomysł zbliżenia Finlandii i Szwecji do NATO. We wstępie zaznaczono, że: „po opisanii każdego środka, raport ten ocenia związane z nim korzyści, koszty

Henry Kissinger, George Friedman), ruchy społeczne (np. Naomi Klein dla alterglobalistów), agencje wywiadowcze (Zacher, 2006, s. 13–14), a także ikony masowej wyobraźni ze świata biznesu (Elon Musk, Mark Zuckerberg, Bill Gates). To one determinują podstawowe pojęcia, formy i tryby rozpowszechniania wiedzy, nie mówiąc o języku angielskim, który narzuca nie tylko hegemonię formalną, lecz także metodologiczną, co ma ważne konsekwencje dla wypracowywania i wyrażania myśli (Ives, 2009). W ostatnich dziesięcioleciach nastąpił także wzrost kontroli nad myślą akademicką, co dokonuje się za pośrednictwem bezpośredniego finansowania życia akademickiego przez wielkie korporacje, a zwłaszcza za pośrednictwem oligopolizacji kontroli publikacji naukowych na świecie. W studium kanadyjskim stwierdza się, że „w dyscyplinach nauk społecznych, obejmujących takie specjalności jak socjologia, ekonomia, antropologia, nauki polityczne i studia miejskie, proces ten jest uderzający: o ile w 1995 r. pięciu największych wydawców publikowało 15% artykułów, o tyle w 2013 publikowali oni 66%” (Dowbor, 2017, s. 165–166).

W wymiarze kultury jako zmiennej zależnej hegemonia jest związana z aktywnością ukierunkowaną na tworzenie ponadnarodowego bloku historycznego. Podstawowym narzędziem stała się sieć fundacji i *think thanków*, trafnie nazywanych fabrykami myśli, co odpowiada ich zasadniczej funkcji, którą jest fabrykowanie myśli społeczeństwa obywatelskiego, aby były spójne z wartościami hegemonicznymi (Kaczmarek, 2011). W sensie epistemologicznym są to doskonałe przykłady racjonalizmu instrumentalnego. Dzięki ich aktywności talenty z krajów peryferyjnych zaczynają „dobrowolnie” legitymizować normy korporacyjnej globalizacji. Dobrym przykładem są chińsko-amerykańskie elitarne sieci wiedzy finansowane przez Fundację Forda, w których chińskie elity były stopniowo integrowane do porządku kierowanego przez USA już od 1978 roku. Odegrały one ważną rolę w chińskich reformach polityki gospodarczej, rozpowszechnianiu wolnorynkowego myślenia oraz rozwoju ekonomii jako technokratycznej dyscypliny akademickiej zorientowanej na politykę (Shuhong i Parmar, 2020). Choć państwa niezachodnie dysponują coraz większą liczbą własnych *think thanków*, to nie mają jednak zdolności tworzenia hegemonii porównywalnej do państw anglosaskich (McGann, 2020).

W teorii neogramscianizmu ważnym założeniem jest ukazywanie roli finansowania ośrodków rozpowszechnia myśli społeczno-politycznej jako narzędzia osiągnięcia hegemonicznego konsensusu kulturowego. Przykładowo polska Fundacja Pułaskiego otrzymuje granty, m.in. z Departamentu Stanu USA, Fundacji Friedricha Eberta, Open Society Foundations, a także wielu korporacji, np. Lockheed Martin, Saab Technologies, Thyssenkrupp. W ramach jej „wspólnoty epistemicznej” ekspertów znajdują się

i ryzyko, a także prawdopodobieństwo, że środek ten może zostać pomyślnie wdrożony i faktycznie osłabić Rosję. Większość kroków opisanych w niniejszym raporcie ma w pewnym sensie charakter eskalacyjny, a większość z nich prawdopodobnie doprowadziłaby do rosyjskiej kontreskalacji” (Dobbins i in., 2019).

znane postacie polskiej polityki, wojskowości, czołowi badacze Chin oraz medialni geopolitycy (Fundacja Pułaskiego, 2023). Z kolei Fundacja Batorego ujawnia finansowanie ze strony Open Society Foundations, Funduszy Norweskich oraz Komisji Europejskiej za pośrednictwem Transparency International (Fundacja Batorego, 2023). Open Society Foundations jest związana z miliarderm Georgem Sorosem, który od 30 lat zajmuje się finansowaniem idei „globalnego, otwartego społeczeństwa obywatelskiego”, wpisującego się w korporacyjną matrycę hegemoniczną. Jego wpływy obejmują sieć tysięcy fundacji, instytutów, uczelni w 90 krajach. W 2016 roku zainwestował w spółkę Agora wydawcę czołowej liberalnej *Gazety Wyborczej*, a siedem lat później przejął kontrolny pakiet akcji spółki wydającej m.in. *Rzeczpospolitą* (Kowalski, 2023), a więc jest przykładem potęgi aktora niepaństwowego w kształtowaniu sfery kultury i idei na odcinku polskim. Soros jest także prominentnym gościem Forum Ekonomicznego w Davos, które łączy bankierów, właścicieli transnarodowych korporacji, wpływowych polityków oraz wybranych reprezentantów kultury. Sam udział w tym Forum, umożliwiający wpływ na jego program, kosztuje około ćwierć miliona dolarów rocznie. Jego celem nie jest z pewnością harmonizowanie rozwoju globalnego społeczno-gospodarczego, skoro wnioski i rekomendacje, które stanowią syntezę corocznych debat, nie przekładają się w dostatecznym stopniu na rzeczywistość społeczno-gospodarczą (Cygonek, 2023). Rzeczywistym celem jest bowiem umacnianie bloku historycznego.

W rozwoju globalizacji korporacyjnej to właśnie twórca forum w Davos, Klaus Schwab stał się czołowym „intelektualistą organicznym” propagującej nową narrację rozwijającą hegemonię kulturową. W publikacji *Czwarta rewolucja przemysłowa* opisał kierunek rozwoju globalnego kapitalizmu, w którym technicyzacja, automatyzacja i opłacanie świata Internetem doprowadzi do pauperyzacji klasy średniej i pogłębiającej się przepaści majątkowej między tymi, którzy polegają na swojej pracy, a tymi, którzy mają kapitał. Menedżerowie, inżynierowie i specjaliści IT staną się strażnikami systemu. Bogactwo i technologia będą skoncentrowane w trzech ośrodkach: Stanach Zjednoczonych, Europie Zachodniej i Chinach. Globalne Południe nie ma przyszłości, ponieważ staje się zbędne; kapitał zacznie uciekać z państw podwykonawczych do centrów gospodarczych, ponieważ zniknie przesłanka taniej siły roboczej. Czwarta rewolucja przemysłowa będzie również oznaczać zanik instytucji państwa narodowego, gdyż stosunki międzynarodowe zdominują ponadnarodowe korporacje bazujące na umowach prawa prywatnego (Schwab, 2018). Nadejście opisanego powyżej scenariusza miał przyspieszyć kryzys koronawirusa, stąd postulat Wielkiego Resetu na wielu poziomach: gospodarczym, społecznym, geopolitycznym, środowiskowym i technologicznym. Postępowe postulaty społeczne i ekonomiczne ukrywają istotę projektu: uzyskanie władzy przez transnarodową klasę korporacyjną. Schwab opisał, że hegemonię USA ma zastąpić globalne zarządzanie dyktowane przez prywatnych aktorów. W dziedzinie ekologii receptą na zagrożenia jest ograniczenie suwerenności państw w zakresie wydobycia surowców i rolnictwa; wreszcie technologia ma pozwolić na totalną kontrolę

obywateli w zakresie ich zdrowia i bezpieczeństwa, w tym pracowników przez pracodawcę. W koncepcji wskazuje się również na potrzebę „przedefiniowania człowieczeństwa”, aby zażegnać groźbę rewolucji (Schwab i Malleret, 2020).

Forum w Davos jest dobrym unaocznieniem gramsciańskiej kategorii transformizmu. Jego funkcją jest budowa bloku historycznego sprzyjającego kooptacji elity z krajów peryferyjnych, aby w efekcie osłabić państwa narodowe, które mogłyby próbować wyrwać się z pułapki globalizacji broniąc własnej klasy średniej. Zagroziłoby to jednak zyskom międzynarodowej finansjery i ponadnarodowych korporacji. Niepowodzeniem zakończyła się próba zdobycia akceptacji dla Wielkiego Resetu ze strony prezydenta Rosji Władimira Putina, a także przewodniczącego Chin Xi Jinpinga podczas Forum w 2021 roku. Przywódcy potęg eurazjatyckich nie tylko nie zaakceptowali projektu, ale zaproponowali alternatywną wizję ładu międzynarodowego, opanowanie nowych technologii w interesie dobra wspólnego oraz zachowanie zasadniczej roli państw narodowych dla rozwoju społecznego.

Innym aspektem transformizmu jest wchłanianie idei potencjalnie kontrhegemonicznych, aby uczynić je spójnymi z myślą hegemoniczną. Przykładem jest taki neomarksizm, który łączy z liberalizmem walka z instytucją państwa narodowego (Wielomski, 2021). Z kolei prezydent Brazylii, Lula da Silva podczas XV szczytu BRICS zdemaskował korporacyjną troskę o planetę jako neokolonializm ekologiczny, czyli nową formę wyzysku i przemocy strukturalnej Zachodu (Presidencia da Republica, 2023).

Podsumowanie

W badaniach stosunków międzynarodowych wciąż dominuje podejście zamazujące różnicę pomiędzy dominacją a hegemonią, którą sprowadza się do mechanizmu łączącego wybrane czynniki umożliwiające narzucanie woli słabszym aktorom przez potęgę. Teorie realizmu i neorealizmu nie biorą pod uwagę znaczenia aktorów gospodarczych w kształtowaniu polityki międzynarodowej ograniczając się do zreifikowanego państwa-atomu jako podmiotu aktywności. Z kolei teorie neoliberalizmu, chociaż odwołują się do procesów gospodarczych, to prezentują jednocześnie liryczną, europocentryczną wersję współpracy i instytucjonalizacji. Oba nurty łączy także pozytywizm, a w rzeczywistości apologetyczny stosunek do kapitalistycznego bytu społecznego. Dlatego kategoria hegemonii obecna w myśli Antonio Gramsciego i rozwinięta przez teorie neogramscianizmu stanowi pozytywną alternatywę, która pozwala demaskować metody opresji, którymi posługują się dominujące mocarstwa kapitalistyczne reprezentujące interesy klasy właścicieli środków produkcji. Tym samym spełnia tak potrzebną funkcję emancypacyjną, pozwalającą państwom, narodom i klasom podporządkowanym zorientować się, na czym polega ich zniewolenie.

Jest to tym bardziej istotne, że hegemonia kulturowa w stosunkach międzynarodowych jest zniuansowanym, a zarazem skutecznym instrumentem zdobywania „przyzwolenia bez zgody”. Dzięki niej uzyskuje się spontaniczną akceptację, zarówno decydentów politycznych, jak i mas społecznych, na działania militarne, gospodarcze czy informacyjne mocarstw hegemonicznych, ostatecznie związanych z ponadnarodowym procesem globalizacji korporacyjnej. Obejmuje ona po pierwsze oddziaływanie na kulturę jako zmienną niezależną poprzez implementowanie mitu jakoby uniwersalnym szczęściem każdej jednostki była wolność oparta na osiągnięciu bogactwa. Po drugie hegemonia wykorzystuje kulturę jako zmienną zależną od tworzenia bloku historycznego dzięki spotkaniom w Davos, sponsorowaniu fundacji i *think thanków* oraz kontroli wielkich mediów pozwalających na sterowanie opinią publiczną. Długotrwałość i wszechstronność budowania hegemonii sprawia, że takie negatywne zjawiska jak kryzysy ekonomiczne, agresywne wojny czy ograniczanie wolności osobistych nie powodują mobilizacji i oporu społeczeństw oraz realnie zdominowanych państw.

Hegemonia nie jest jednak władzą ustanowioną raz na zawsze. Gramsci udowodnił, że wygasający stan hegemonii przekształcany jest w panowanie polityczne, czyli w zapewnianie przywództwa klasy panującej, dominującemu mocarstwu lub blokowi państw przy pomocy środków militarnych i innych różnorodnych form przemocy pozwalających na skuteczny dyktat. Dotyczy to zarówno państw, jak i systemu międzynarodowego. W tym pierwszym przypadku zmiana następuje w czasie wielkich kryzysów kapitalizmu, gdy wybieralne instytucje, jak parlamenty, schodzą na drugi plan. Cezaryzmem nazywa Gramsci okoliczności konsolidujące wtedy pozycję władzy biurokratycznej (cywilnej i wojskowej), finansjery, Kościoła i innych organizmów względnie niezależnych od opinii publicznej. W czasach stabilizacji wszystkie te instytucje godzą się na pozostawienie instytucji demokratycznych u władzy. Inaczej jest w czasie kryzysu: z jednej strony pogłębiają się wewnętrzne sprzeczności instytucji wybieralnych, zmniejszając ich zdolność do podejmowania decyzji wymagających przyspieszenia rytmu politycznego; z drugiej opinia publiczna podlega wtedy znacznym fluktuacjom, grożąc sięgnięciem do bardziej radykalnych rozwiązań (Durand i Keucheyan, 2013, s. 154–155).

Z kolei obserwowane natężenie rywalizacji o nowy kształt porządku międzynarodowego w XXI wieku dobrze oddaje gramsciańska kategoria kryzysu organicznego. System stoi bowiem w obliczu kryzysu strukturalnego (obiektywnego), a także kryzysu jego legitymizacji (subiektywnego). Jak zauważa John Mearshemier, od 2017 roku mamy do czynienia ze światem wielobiegunowym, który tworzą – obok wciąż najsilniejszych USA – Chiny i Rosja (Centre for Independent Studies, 2023). Z tego powodu jesteśmy świadkami tworzenia nowego konsensusu kulturowego, nowych idei i nowej narracji przez kontrhegemoniczny blok historyczny w ramach Partnerstwa Wielkoeroazjatyckiego, którego celem jest połączenie potencjału wszystkich państw, organizacji regionalnych i sojuszy w Eurazji na bazie Szanghajskiej Organizacji Współpracy,

Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej i Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), poprzez dostosowanie ich do chińskiej inicjatywy Pasa i Szlaku i uzupełnieniu o globalny wymiar BRICS. Proces przebiega jednak powoli ponieważ rywalizacja – jak dotąd – odbywa się w ramach tego samego kapitalistycznego konsensusu kulturowego. Korporacyjna globalizacja generuje bowiem konflikty na wielu poziomach: między elitami zorientowanymi transnarodowo a tymi o bardziej lokalnej, krajowej lub regionalnej orientacji, czego przykładem jest fenomen trumpizmu w USA; między agentami globalnego kapitalizmu a siłami ludowymi; między konkurującymi grupami w bloku globalistycznym, które mogą podsycać konflikty międzypaństwowe w dążeniu do realizacji swoich partykularnych interesów (Robinson, 2005, s. 9). Choć chiński ośrodek potęgi przekonuje, że nie zamierza powielać skutków hegemonii amerykańskiej (US Hegemony, 2023), rozwijając kontrhegemoniczny blok „nowej ery”, to trzeba pamiętać, że zgodnie z ujęciem włoskiego intelektualisty musi się on przede wszystkim opierać na nowym, postępowym systemie wartości przez niego nazywanym socjalizmem. Ocena, na ile „socjalizm ze specyfiką chińską”, wpisuje się w ten postulat wymaga odrębnych i jakże potrzebnych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Arrighi, G. (1994). *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. Verso Books.
- Barber, B. R. (2007). *Dżihad kontra McŚwiat*. MUZA S.A.
- Brzeziński, Z. (2004). *Wybór. Dominacja czy przywództwo*. Znak.
- Buhler, P. (2014). *O potędze w XXI wieku*. Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Buzan, B., Little, R. (2011). *Systemy międzynarodowe w historii świata*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Centre for Independent Studies. (2023, 30 listopada). *Israel-Hamas, Ukraine-Russia and China: John Mearsheimer on why the US is in serious trouble!*. <https://www.youtube.com/watch?v=62FCVJycwSA>
- Chodubski, A. (2000). Hegemonizm. W: M. Żmigrodzki (red.), *Encyklopedia politologii. Myśl społeczna i ruchy polityczne współczesnego świata* (t. 4, s. 136–137). Zakamycze.
- Cimek, G. (2017). *Podstawowe problemy geopolityki i globalizacji*. Wydawnictwo Athenae Gedanenses.
- Chomsky, N. (2000). *Zysk ponad ludzi. Neoliberalizm a ład globalny*. Wydawnictwo Dolnośląskie.
- Coalition Provisional Authority (2003). *Coalition Provisional Authority Order np. 39 Foreign Investment*. https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20031220_CPAORD_39_Foreign_Investment_.pdf
- Cox, R. W. (1983). Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Methods. *Millennium: Journal of International Studies*, 12(2). <https://doi.org/10.1177/03058298830120020701>
- Cox, R. W. (1986). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory W: R. Keohane (Ed.), *Neorealism and Its Critics* (204–254). Columbia University Press.

- Cygonek, K. (2023, 23 stycznia). *Podsumowanie Światowego Forum Ekonomicznego w Davos 2023 – rozmowa z prof. Elżbietą Mączyńską*. Gazeta SGH. <https://gazeta.sgh.waw.pl/meritum/podsumowanie-swiatowego-forum-ekonomicznego-w-davos-2023-prof-elzbieta-maczynska>
- Czaputowicz, J. (2007). *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dainotto, R. M., Jameson F. (Eds.). (2020). *Gramsci in the World*. Duke University Press.
- Dobbins, J., Cohen, R. S., Chandler, N., Frederick, B., Geist, E., DeLuca, P., Morgan, F. E., Shatz, H. J., Williams, B. (2019). *Extending Russia Competing from Advantageous Ground*. RAND Corp. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR3063.html
- Dowbor, L. (2017). *Co to za gra?* Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
- Durand, C., Keucheyan, R. (2013). Cezaryzm czyli rozkład unijnej demokracji. W: P. Wielgosz (red.), *Koniec Europy jaką znamy* (151–158). Książka i Prasa.
- Fundacja Batorego. (2023, 15 października). *Darczyńcy*. <https://www.batory.org.pl/o-nas/darczynczy>
- Fundacja Pułaskiego. (2023, 10 października). *Eksperci*. <https://pulaski.pl/eksperci/>
- Galtung, J. (1971). Structural Theory of Imperialism. *Journal of Peace Research*, 8(2), 81–117.
- Gąganek, A. (2021). *Filozofia nauki o stosunkach międzynarodowych*. Universitas.
- Gawrycki, F.G., Szeptycki, A. (2011). *Podporządkowanie – niedorozwój – wyobcowanie. Postkolonializm a stosunki międzynarodowe*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Gawrycki, M. F. (2011). *Uwikłane obrazy. Hollywood a stosunki międzynarodowe*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- George, S. (2008). *Hijacking America: How the Secular and Religious Right Changed What Americans Think*. Polity.
- George, S. (2011). *Czyj kryzys czyja odpowiedź*. Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
- Germain, R., Kenny, M. (1998) Engaging Gramsci: International Relations theory and the new Gramscians. *Review of International Studies*, 24(1), 3–21.
- Gill, S. (1990). *American Hegemony and the Trilateral Commission*. UNIV PR.
- Gill, S. (Ed.). (1993). *Gramsci, Historical Materialism and International Relations*. Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/gramsci-historical-materialism-and-international-relations/98C28D6823891D44A688341DD9B6A27C>
- Gill, S. (2003). *Power and Resistance in the New World Order*. Palgrave MacMillan.
- Gramsci, A. (1971). *Selectios from the Prison Notebooks*, red. i tłum. Q. Hoare i G. Nowell-Smith. International Publishers.
- Gramsci, A. (1961). *Pisma wybrane*, t. 1. Książka i Wiedza.
- Gramsci, A. (1991). *Zeszyty filozoficzne*. Dom Wydawniczy PWN.
- Halizak, E. (2004). Ideowe podstawy globalnego ładu liberalnego w gospodarce światowej- rola i znaczenie Washington Consensus. W: E. Halizak, R. Kuźniar, J. Simonides (red.), *Globalizacja a stosunki międzynarodowe* (s. 15–25). Oficyna Wydawnicza Branta.
- Harvey, D. (2008). *Neoliberalizm: historia katastrofy*. Instytut Wydawniczy Książka i Prasa.
- Ikenberry, G. J. (2001). American Power and the Empire of Capitalist Democracy. *Review of International Studies*, 27(5), 191–212.
- Ilkowski, F. (2015). *Teorie klasyczne imperializmu kapitalistycznego. Wybór krytyczny*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kaczmarek, T. T. (2011). *Kto kieruje globalizacją? Think Tanki, kuźnie nowych idei*. DIFIN.
- Karpiński, A. (2020). *Nauka w: Świat nazwany. Zarys encyklopedyczny*. <http://www.adamkarpiński.pl/?pliki-do-pobrania,25>
- Kowalski, J. (2023, 28 sierpnia). „Rzeczpospolita” przejęta przez koncern Sorosa. Rzeczpospolita. <https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/rzeczpospolita-wydawca-nowy-wlasciciel-grzegorz-hajdarowicz-sprzedal-koncern-sorosa>
- Krycki, M. (2021). *Wojny filmowe. Kino. Polityka. Suwerenność*. Wydawnictwo Zona Zero.

- McGann, J. G. (2021, 28 lutego). *2020 Global Go To Think Tank Index Report*. Think Tanks & Civil Societies Program, The Lauder Institute, University of Pennsylvania. <https://www.bruegel.org/sites/default/files/wp-content/uploads/2021/03/2020-Global-Go-To-Think-Tank-Index-Report-Bruegel.pdf>
- Marks, K., Engels, F. (1961) Ideologia niemiecka. W: K. Marks, F. Engels, *Dzieła* (t. 3). Książka i Wiedza.
- Marzęda, K. (2007). *Proces globalizacji korporacyjnej*. Oficyna Wydawnicza Branta.
- Mazurek, F. (1997). Imperializm. W: S. Wielgus i in. (red.), *Encyklopedia katolicka* (t. 7). Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Morton, A. D. (2003). Social Forces in the Struggle over Hegemony: Neo-Gramscian Perspectives in International Political Economy. *Rethinking Marxism*, 15(2), 153–179.
- Nye, J. S. (2007). *Sofi power: jak osiągnąć sukces w polityce światowej*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Presidencia da Republica. (2023, 22 sierpnia). *Speech by President of the Republic, Luiz Inácio Lula da Silva, during the BRICS Business Forum, in Johannesburg, South Africa*. <https://www.gov.br/planalto/en/follow-the-government/speeches/speech-by-president-of-the-republic-luiz-inacio-lula-da-silva-during-the-brics-business-forum-in-johannesburg-south-africa>
- Rachar, M. (2016). Power, hegemony, and social reality in Gramsci and Searle. *Journal of Political Power*, 9(2), 227–247. <http://doi.org/10.1080/2158379X.2016.1191222>
- Rupert, M. (1995). *Producing Hegemony: The Politics of Mass Production and American Global Power*. Cambridge University Press.
- Robinson, W.I. (2005). Gramsci and Globalisation: From Nation- State to Transnational Hegemony. *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 8(4), 1–16. <http://doi.org/10.1080/13698230500205243>
- Schwab, K. (2018). *Czwarta rewolucja przemysłowa*. Studio Emka.
- Schwab, K., Malleret, T. (2020). *The great reset*. Forum Publishing.
- Shuhong H., Inderjeet P. (2020). ‘A new type of great power relationship’? Gramsci, Kautsky and the role of the Ford Foundation’s transformational elite knowledge networks in China. *Review of International Political Economy*, 27(2), 234–257. <https://doi.org/10.1080/09692290.2019.1625427>
- Smith, A. (2007). *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, tom I. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- US Hegemony and Its Perils*. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230220_11027664.html
- Van Der Pijl, K. (1998). *Transnational Classes and International Relations*. Routledge.
- Van der Pijl, K. (2005) Gramsci and Left Managerialism. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8(4), 499–511. <https://doi.org/10.1080/13698230500205169>
- Van Der Pijl, K. (2023). *Tragedia Ukrainy. Od malezyjskiego Boeinga do wojny*. Wektory.
- Wallerstein, I. (2011). *Analiza systemów –światów. Wprowadzenie*. Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Waltz, K. (1979). *Theory of international politics*. Addison-Wesley.
- Wielomski, A. (2021). *Sojusz ekstremów. Jak neoliberalowie i marksiści budują nam nowy świat*. Pro Vita Bona.
- Wojciuk, A. (2010). *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Warszawskiego.
- Wróblewski, M. (2016). *Hegemonia i władza*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Zacher, L. W. (2006). *Gry o przyszłe światy*. Polska Akademia Nauk. Komitet Prognoz „Polska 2000 plus”.